

Володимир Онацький,

заступник директора з навчально-виховної роботи

Центру творчості дітей та юнацтва

Оболонського району м. Києва, Україна

e-mail: ovm.phd@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4751-7029

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті представлено історіографію підходів до навчання обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти України другої половини ХХ ст. Розглянуто передумови розвитку спеціалізованих закладів освіти для обдарованих учнів. Акцентовано увагу на роботі факультативів, появі профільних класів і закладів освіти нового типу. Встановлено, що зарахування учнів до гімназій, ліцеїв та інших спеціалізованих закладів загальної середньої освіти здійснювалося за підсумками конкурсу атестатів, і лише в 1994 р. було затверджено Інструкцію про порядок приймання учнів на конкурсній основі. Зазначено, що українська освіта в умовах «перебудови» і становлення незалежності розвивалася на тлі суперечності між зміною комуністичної ідеології на гуманістичну та в умовах соціальної і фінансової кризи. Доведено, що в період зміни освітнього законодавства в усіх нормативно-правових актах наголошувалося на важливості пошуку талантів і необхідності зміни підходів до навчання обдарованих учнів. Проаналізовано внесок провідних науково-дослідних установ і психологічної служби України у формування нових підходів до діагностування, адаптації і навчання обдарованих учнів. З'ясовано, що в 1990-х рр. в Україні швидко розвивалася мережа спеціалізованих закладів освіти, у яких за результатами конкурсних випробувань навчалися найбільш обдаровані діти. Перспективи подальших досліджень визначено у розкритті особливостей роботи з обдарованими учнями в профільних закладах загальної середньої освіти України на початку ХХІ ст.

***Ключові слова:** обдарованість, навчання, розвиток, заклад освіти, школа, поглиблене вивчення, реформа освіти, Україна, особистість.*

Постановка проблеми. Розвиток і підтримка обдарованої молоді є необхідною запорукою подальшого економічного, інтелектуального та культурного розвитку будь-якої країни. В умовах вільного ринку і глобальної економіки високорозвинені держави інвестують великі кошти в підготовку й залучення до своїх організацій найбільш обдарованих випускників закладів освіти. Для цього у країнах Європи і Північної Америки вже давно навчилися вишукувати обдаровану молодь і пропонувати їй більш вигідні умови для життя і роботи. На жаль, Україна протягом ХХІ ст. стабільно входить до групи держав, в яких спостерігаються високі показники міграції серед обдарованої молоді. З одного боку, це свідчить про те, що розвинені держави світу активно використовують технологію хедхантингу (з англ. headhunting – полювання за головами), що стимулює процес відтоку інтелектуальної еліти (brain drain) з менш

розвинених країн, а з іншого – про те, що в Україні процес навчання обдарованих учнів здійснюється на досить високому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку педагогічної роботи з обдарованими учнями у закладах загальної середньої освіти розкрито в працях Н. Антоненць [2–4], яка висвітлила історію становлення колегіумів та особливості відбору обдарованих учнів до закладів освіти нового типу. Дослідження О. Ващук [6] присвячено розвитку академічної обдарованості учнів старшої школи. У наукових розвідках Б. Піонтковського-Вихватеня [14] проаналізовано зміст освіти обдарованих дітей наприкінці ХХ ст. Різні аспекти обдарованості розкрито в працях О. Антонової, А. Вірковського, Ю. Єременко, К. Нечипоренко, О. Сапрунової та ін.

Мета статті – розкрити особливості підходів до навчання обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти України в другій половині ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що проблема розвитку обдарованості учнів у школах за радянських часів практично не досліджувалася. Основним завданням масової школи полягало у формуванні людини, здатної лише виконувати поставлені завдання. Для роботи з найбільш «перспективними» учнями, з яких потім виростили талановиті «гвинтики системи», створювалися палаци піонерів, станції юних техніків, юних натуралістів тощо. Окрему групу освітніх закладів становили інтернати і спеціалізовані школи, що діяли на базі провідних університетів. В Україні прикладом такого закладу для обдарованих учнів була спеціалізована школа-інтернат фізико-математичного профілю при Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка, відкриття якої передбачалося Постановою Ради Міністрів УРСР № 1113. Одне із завдань цієї школи полягало у пошуку й залученні до навчання найбільш обдарованих дітей з усіх регіонів України, прищеплення їм навичок наукового мислення для подальшого сприйняття університетських курсів.

Відповідно до Постанови Ради Міністрів СРСР «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої школи» (1966) вперше в історії вітчизняної освіти передбачалося відкриття у школах профільних класів з поглибленим вивченням окремих предметів. Для цього в 1967 р. створено Наукову раду при Інституті загальної середньої освіти (АПН РРФСР) з проблеми поглибленого вивчення окремих навчальних предметів за вибором учнів. Тоді ж у навчальному плані 1967–1968 н. р. зроблено спробу поєднати принципи єдності школи та розвитку індивідуальних нахилів і здібностей учні. У самостійні групи було виокремлено обов'язкові навчальні предмети і предмети за вибором учня, запроваджено обов'язкові факультативні заняття для учнів 7–10-х класів [13, с. 201]. Як зазначає Л. Пироженко, завдяки факультативним заняттям створено реальні передумови для більш динамічного й продуктивного розвитку нахилів учнів, диференційованого підходу до формування їхніх творчих здібностей, що сприяло поглибленню знань учнів з окремих предметів, удосконаленню практичних умінь і розвитку інтересу до певної галузі знань [13, с. 208].

Згодом Міністерством освіти УРСР затверджено Положення про школи і класи з поглибленим теоретичним і практичним вивченням окремих предметів (1974). У таких школах передбачалося відкриття класів для учнів, які вирішили продовжити навчання після завершення восьмирічної школи. У Положенні також зазначалося, що приймання до профільних класів має відбуватися не за результатами вступних іспитів, а з урахуванням оцінок у свідоцтві про закінчення

восьмирічної школи [4, с. 38]. Такою спеціалізованою школою для обдарованих дітей була середня школа № 145 (м. Київ) з поглибленим вивченням фізики і математики, яка діяла при Державному університеті ім. Тараса Шевченка, та Київська загальноосвітня середня школа № 138 з поглибленим вивченням хімії та ін. [12, с. 14].

У 1986 р. Міністерством освіти УРСР ухвалено нове Положення про школи (класи) з поглибленим вивченням навчальних предметів, у якому закріплювалася ідея диференціації рівнів складності підготовки в спеціальних класах з поглибленим вивченням окремих предметів. Зокрема, для учнів 8–9 класів передбачалася поглиблена підготовка з окремих предметів завдяки використанню додаткової літератури. Натомість для навчання учнів у спеціалізованих 10–11 класах було розроблено нові програми і підручники, в яких значну увагу приділено творчим завданням [1, с. 38–39]. Таким чином, еволюційні процеси в середній освіті України свідчили про поступовий перехід від системи стандартизованого навчання до зростання ролі індивідуального підходу в освіті.

У роки «перебудови» в країні динамічно розвивалися ідеї педагогіки співробітництва, що реалізувалися в авторських школах педагогів-новаторів. Яскравими прикладами шкіл, в яких акцент робився на розвитку дитячих здібностей, були авторська школа М. Гузика (м. Южне), Український колеж імені В. О. Сухомлинського (м. Київ), природничо-науковий ліцей (м. Кривий Ріг) та ін. За внесок у розвиток педагогічної науки і практики лідерам зазначених закладів (М. Гузик, В. Хайруліна, А. Сологуб) у 1990-х рр. надано звання членів-кореспондентів НАПН України. Популярними також у 1990-х рр. були педагогічні ідеї В. Шаталова, І. Єрмакова, С. Подмазіна та ін. Зокрема, великий інтерес для роботи з обдарованими учнями мали ідеї педагогіки життєтворчості І. Єрмакова і технологія гнучкої диференціації освіти «АЗИМУТ» С. Подмазіна, спрямована на формування в учнів стійких інтересів до пізнавальної діяльності.

Важливою подією у роки «перебудови» стає поширення психологічної практики в різних сферах суспільного життя (медицина, освіта, військова справа). Як результат у 1990 р. у Києві створено Товариство психологів України, а в 1991 р. засновано психологічну службу в системі освіти. Зокрема, в Інституті психології ім. Г. С. Костюка створено Центр психологічної служби у сфері народної освіти, а в 1993 р. прийнято Положення про психологічну службу в системі освіти України, у якому визначено зміст діяльності психологічної служби, її структуру та принципи управління. З-поміж іншого у Положенні проголошувалося, що за своїм статусом працівники психологічної служби належать до педагогічних працівників, а одним із завдань практичного психолога в освіті є сприяння пошуку, добору й розвитку обдарованих дітей. При цьому станом на 1994 р. у закладах освіти України працювали 2852 практичних психологи, з яких лише 471 (6,5 %) мали базову вищу психологічну освіту (однак вже в 1995 р. кількість психологів в освіті зросла на 63 %) [17, с. 92–94].

Розгортання демократичних процесів та гуманізація освіти наприкінці ХХ ст. потребували змін у роботі закладів загальної середньої освіти України. В умовах розпаду СРСР і становлення незалежності у 1991 р. Міністерством народної освіти УРСР ухвалено Програму розвитку народної освіти

Української РСР на перехідний період (1991–1995 рр.) [1, с. 62]. У документі розкрито засадничі принципи роботи з обдарованими учнями і рекомендовано розглянути їх на серпневих конференціях педагогічних працівників.

Аналізуючи стан системи освіти під час розпаду СРСР, розробники Програми зазначали, що її характерними ознаками стали зацентралізованість управління освітнім процесом, одноманітність, недостатня якість навчання й виховання, відсутність справжньої мотивації до творчої та ініціативної педагогічної діяльності. Розв'язання існуючих проблем потребувало збільшення бюджетних асигнувань і докорінної зміни змісту навчання. Крім того, наголошувалося на розширенні мережі профільних закладів освіти, в яких потрібно створювати умови для реалізації права вибору громадянами освітнього шляху відповідно до їхніх інтересів, нахилів і здібностей [1, с. 64].

Згодом фахівцями НДІ педагогіки було розроблено Концепцію середньої загальноосвітньої школи, яку 12.09.1991 р. затвердили на засіданні колегії Міністерства народної освіти. У Концепції зазначалося, що орієнтація школи та вчителя на нівелювання природних задатків, інтересів та можливостей дітей і нехтування при цьому принципом диференціації навчання призвели до погіршення якості освіти, падіння соціального статусу і престижу знань [1, с. 67]. Крім того, у Концепції проголошувалася подальша організація освітнього процесу на основі врахування індивідуальних здібностей і розвитку дитячих талантів [1, с. 69]. При цьому основним принципом освіти визначався гуманізм, на основі якого створювалися необхідні умови для всебічного розвитку особистості.

Одночасно над забезпеченням методичного супроводу підготовки обдарованих учнів працювали фахівці лабораторії психології творчості Інституту психології ім. Г. С. Костюка Ю. Гільбух і В. Моляко. Було розроблено засади розвитку творчих здібностей та обдарованості (1991), які згодом увійшли до Програми «Творча обдарованість дітей» (автори В. Моляко, О. Кульчицька) [11, с. 4]. Програмою передбачалося проведення психолого-педагогічних досліджень з проблем діагностування й розвитку потенціалу здібних, обдарованих і талановитих учнів, визначалася необхідність розроблення нових та оновлення чинних на той час концепцій обдарованості [1, с. 6].

З 1992 р. в Україні почалося відродження колегіумів. Так, першими було створено Києво-Могилянський колегіум у Києві та Січковий колегіум у Запоріжжі. У статутних документах цих закладів наголошувалося на спрямованості колегіумів на підготовку виключно обдарованих учнів. Зокрема, підготовка учнів у Києво-Могилянському колегіумі здійснювалася відповідно до вимог і стандартів відродженої Києво-Могилянської академії, а діяльність Січового колегіуму передбачала відродження козацьких традицій на засадах національно-патріотичного виховання дітей із Запорізької області [3, с. 10].

Згодом у Положення про середній навчально-виховний заклад (1993) було внесено зміни та наголошено, що для розвитку природної обдарованості дітей мають функціонувати спеціалізовані школи, профільні класи, гімназії та ліцеї. Колегіуми увійшли до цього переліку після внесення змін до Закону «Про освіту» у 1996 р. Згідно з Положенням (1993) діяльність спеціалізованих шкіл і профільних класів передбачала поглиблене вивчення одного чи кількох базових навчальних предметів. Особливість навчання у гімназіях полягала у забезпеченні науково-теоретичної, гуманітарної і загальнокультурної підготовки обдарованих і здібних учнів. Діяльність ліцею була спрямована на науково-практичну

підготовку талановитої учнівської молоді [15]. При цьому, як зазначає М. Євтух, до 1990 р. ліцеїв взагалі не існувало, хоч історичні прецеденти їх успішної діяльності в Україні були [8, с. 36].

Важливою подією для подальшого розвитку освіти стало затвердження Кабінетом Міністрів України Постанови (1993) про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»), яка була не галузевою, а насамперед державною, оскільки передбачала концентрацію зусиль усіх гілок влади, взаємодію різних державних відомств та установ. Крім того, її подальша реалізація була неможлива без впливу недержавних структур: профспілок, кооперативних і приватних організацій, релігійних громад, діаспори тощо [10, с. 233]. Головною тезою Програми була ідея відродження і розбудови національної системи освіти як основної ланки виховання свідомої, освіченої і творчої особистості. Програма була розрахована до 2000 р. і в перспективі – на початок XXI ст. Одне із її завдань полягало у забезпеченні можливостей постійного самовдосконалення особистості та формування інтелектуального і культурного потенціалу як найвищої цінності нації [8, с. 30].

Крім того, на початку 1990-х рр. з метою врегулювання чинного законодавства й визначення критеріїв для зарахування найбільш обдарованих дітей до спеціалізованих шкіл, гімназій та ліцеїв поширюється тенденція до проведення тестувань, співбесід та іспитів для перевірки рівня знань, умінь і навичок майбутніх першокласників [2, с. 7]. Для цього у 1994 р. МОН України затвердило Інструкцію про порядок зарахування учнів до загальноосвітніх навчально-виховних закладів на конкурсній основі [16], легалізувавши у такий спосіб відбір спеціалізованими школами найбільш обдарованих дітей. Інструкцією визначено організаційні умови проведення конкурсів і порядок зарахування учнів. Спеціалізований заклад освіти визначав форму проведення, види і кількість конкурсних випробувань.

У 1996 р. на виконання Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») МОН України спільно з НАПН України, Асоціацією працівників гімназій та ліцеїв України та Асоціацією керівників шкіл України розробили Концепцію становлення мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості. На думку авторів Концепції, реформування системи освіти є основою національного відродження і відтворення інтелектуального потенціалу народу. Отже, щоб сприяти розвитку індивідуальних нахилів і здібностей учнів, пропонувалося розвивати мережу закладів середньої ланки освіти, зокрема гімназій, колегіумів, ліцеїв, спеціалізованих шкіл, НВК тощо.

У Концепції було закладено філософські, методологічні й психологічні засади роботи закладів освіти для розвитку творчої обдарованості учнів, визначено місце гімназій, колегіумів, ліцеїв і спеціалізованих шкіл у системі освіти, передбачено функціонування інших закладів, в яких планувалася робота з обдарованими учнями, зокрема НВК, ШДС, різні альянси середніх і вищих навчальних закладів тощо. Крім того, вперше на офіційному рівні визначено відсоток учнів, які вступають у профільні заклади освіти, зокрема, у Києві заклади освіти для обдарованих учнів мали становити 5–7 % мережі. В обласних центрах профільні школи мали охопити 3–5 % учнів, тоді як у сільській місцевості не більше 3 % учнів [1, с. 131].

Розвиток спеціалізованих шкіл, гімназій та інших закладів загальної середньої освіти сприяв розробці альтернативних педагогічних технологій. У 1994 р. за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» та Інституту Відкритого Суспільства (Нью-Йорк) у дошкільних закладах освіти України розпочалася апробація програми всебічного розвитку дитини «Крок за кроком». Програма була спрямована на поширення ідей демократичного виховання серед вихователів, учителів, керівників шкіл і батьків. З 1996 р. ідеї Програми почали впроваджувати у роботу закладів загальної середньої освіти I ступеня, пропагуючи індивідуальний підхід до навчання і забезпечення права кожної дитини на вибір діяльності за інтересами і потребами. Згодом, вже на початку XXI ст., ідеї Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» (1999) були реалізовані у форматі громадсько-активних шкіл.

У 1996 р. на базі Сумської класичної гімназії розпочалося проведення комплексного експерименту з розроблення та апробації нового змісту, методів і педагогічних технологій, який дістав назву «Росток». Науково-педагогічний проєкт «Росток» ґрунтувався на принципах системності освіти, екологізації, додатковості, інтеграції, особистісного підходу, пріоритету розвивального навчання і творчої діяльності [18, с. 76]. Мета проєкту полягала у підвищенні рівня творчого та інтелектуального розвитку учнів у процесі організації активної діяльності на засадах інтегративно-діяльнісного підходу [9, с. 388].

Паралельно з процесом оновлення законодавства і змісту освіти України, у 1994 р. Радою Європи прийнято Постанову про роботу з обдарованими дітьми. Як зазначає О. Ващук, ключова ідея Постанови полягала у тому, що «жодна країна не може дозволити собі розкіш розкидатися талантами, а відсутність своєчасного вияву інтелектуального чи іншого потенціалу інакше як розтратами людських ресурсів назвати не можна. Обдарованим дітям мають бути надані умови для освіти, які дозволять їм у повному обсязі реалізувати їх можливості для їх же блага і на користь усього суспільства» [6, с. 108]. Таким чином, у Європі загалом і в Україні зокрема з'явилася тенденція до актуалізації досліджень дитячої обдарованості й створення належних умов для подальшого розвитку здібних до навчання учнів в умовах профільних класів, спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв тощо.

Б. Піонтковський-Вихватень зазначає, що за період 1991–1999 рр. кількість ЗЗСО з поглибленим вивченням предметів зросла в 10 разів. Якщо упродовж 1990–1991 н.р. в Україні діяли 30 гімназій і 22 ліцеї державної форми власності, то станом на 1998–1999 н. р. гімназій нараховувалося 243 (з них 19 – приватні), тоді як ліцеїв – 268 (з них 40 – приватні) [14, с. 147]. При цьому кількість загальноосвітніх шкіл в Україні у 1998 р. зменшилася на 140, а професійно-технічних училищ – на 150. Як вважає Л. Артемова, у ці роки стан освіти визначали два основні чинники: перехідний період розвитку українського суспільства, який зумовив творення нових форм, методів і засобів навчання та системну соціальну і фінансову кризу, які позначили залишковий принцип фінансування освіти і нестабільність асигнувань, що призвело до звуження мережі навчальних закладів, зростання заборгованості із виплати заробітної плати і звільнення педагогів [5, с. 362]. Так, у 1998 р. скорочено 7,5 тис. вихователів дошкільних закладів і 34,5 тис. учителів ЗЗСО. Протягом 1998–1999 н.р. страйкували 4,2 тис. учителів зі 165 шкіл, внаслідок чого не навчалася понад 60 тис. учнів [5, с. 373–374].

Висновки. У другій половині XX ст. діяльність загальноосвітніх шкіл було зорієнтовано на роботу з учнями із середніми здібностями та тими дітьми, що мають проблеми із засвоєнням програмового матеріалу. Саме для останніх здебільшого організовувались факультативи й додаткові заняття. Диференціація навчальних програм у масових школах практично не здійснювалась, оскільки вважалось, що «талант сам проб'є собі дорогу». При цьому для задоволення інтересів і розвитку здібностей існувала розгалужена мережа позашкільних закладів, різноманітних клубів, секцій, музичних і спортивних шкіл. Саме там діти розвивали свої здібності й таланти, вперше опановували основи професій. Лише на початку 1990-х рр. Міністерство народної освіти УРСР поставило завдання перед масовою школою щодо необхідності запровадження більшої диференціації в освітньому процесі і більшої різноманітності навчальних програм з окремих предметів.

Водночас українські вчені запропонували програму розвитку творчої обдарованості дітей. На рівні держави у 1990-ті роки було ухвалено нормативно-правові акти, які на концептуальному рівні окреслили шлях розвитку освіти, відкрили можливості для створення закладів нового типу. Відтоді у школах почали відкриватися класи з поглибленим вивченням окремих предметів, з'явилися заклади нового типу для здібних та обдарованих учнів, запрацювали кабінети практичних психологів, серед завдань яких були діагностика інтересів і здібностей учнів, допомога в подоланні кризових явищ. Широкого застосування набули психодіагностичні методики для застосування відбору дітей до закладів нового типу. Разом з тим наприкінці XX ст. в українському суспільстві склалася ситуація, коли комуністичні ідеали були зруйновані, а обґрунтування нових гуманістичних засад відбувалося вкрай повільно. Як результат більшість ухвалених у 1990-х рр. документів не було втілено до кінця у життя, зокрема Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.»). Загалом, галузь середньої освіти України перед початком нового тисячоліття позначилася суперечностями між оновленням законодавчої бази і декларативністю впроваджуваних реформ, а також між наявною фінансовою і соціальною кризою у суспільстві та зростаючим переконанням педагогічних колективів, що головне у навчанні молодого покоління не озброєння учнів знаннями, а розвиток їх інтелектуальних здібностей. Зважаючи на актуальність дослідженої теми, вбачаємо перспективи подальших розвідок у вивченні особливостей роботи з обдарованими учнями на початку XXI ст.

Список використаних джерел

1. Антологія текстів з реформування освіти в Україні: програми, концепції, проекти (1991–2017) : хрестоматія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Сухомлинська О. В., Березівська Л. Д., Гавриленко Т. Л. та ін. ; наук. ред.: Сухомлинська О. В., Березівська Л. Д.]. Вінниця : Твори, 2019. 525 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716658/> ; <http://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=20637> (дата звернення: 09.07.2022).
2. Антоненко Н. Б. До питання про зарахування дітей до початкової школи (1991–2018). *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи : матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (23 жовт. 2020 р., Ніжин)*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. С. 7–8.
3. Антоненко Н. Б. Колегіуми як складник системи загальної середньої освіти незалежної України (1992–2010). *Диференціація у шкільній освіті: історичний досвід і*

сучасні технології : збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 травня 2018 р., м. Київ. Київ : Ін-т педагогіки, 2018. С. 10–13.

4. Антонець Н. Б. Середня загальноосвітня школа з поглибленим теоретичним і практичним вивченням окремих предметів як складова системи народної освіти в УРСР (1966–1980 рр.). *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2015 рік*. Київ : Пед. думка, 2015. С. 37–39.

5. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник. Київ : Либідь, 2006. 424 с.

6. Ващук О. В. Вивчення потреб академічно обдарованих старшокласників та умов успішної реалізації їх обдарованості. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2013. Вип. 1. С. 108–113.

7. Волощук І. С. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості. Київ : Пед. думка, 1998. 160 с.

8. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія : Навч. посібник. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.

9. Курятник Л. Науково-педагогічний проект «Росток»: формування та перспективи розвитку. *Дидаскал. Упровадження інновацій як чинник єдності педагогічної теорії та освітньої практики*. 2013. № 13. С. 387–391. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/6402> (дата звернення: 09.07.2022).

10. Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти в Україні : навч. посіб. / Лузан П. Г., Васюк О. В. Київ : ДАКККіМ, 2010. 296 с.

11. Музика О. Л. Програма ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки». Житомир: Вид-во ДЖУ ім. І. Франка, 2008. 34 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12083069.pdf> (дата звернення: 09.07.2022).

12. Муранова Н. П. Допрофесійна підготовка учнів авіакосмічного ліцею в системі «ліцей – ВНЗ»: Монографія. Київ : НАУ, 2005. 247 с.

13. Пироженко Л. В. Факультативи 60–80-х років ХХ ст. як складова диференціації шкільної освіти. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 3. С. 198–208.

14. Піонтковський-Вихватень Б. О. Модернізація змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України (друга половина ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2019. 304 с.

15. Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад : постанова Кабінету Міністрів України № 660 від 19.08.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.07.2022).

16. Про затвердження Інструкції про порядок прийому учнів до загальноосвітніх навчально-виховних закладів на конкурсній основі : наказ МОН України № 236 від 20.07.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-94/ed19940720#Text> (дата звернення: 09.07.2022).

17. Психологічна служба : підручник / [В. Г. Панок (наук. ред.), А. Г. Обухівська, В. Д. Острова та ін.]. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.

18. Pushkarova T. The concept of scientific and pedagogical project “ROSTOK”. *ScienceRise*. 2015. Vol. 4, № 1 (9). P. 75–78. URL: <https://doi.org/10.15587/2313-8416.2015.41654> (дата звернення: 09.07.2022).

References

1. Antolohiia tekstiv z reformuvannia osvity v Ukraini: prohramy, kontseptsii, proekty (1991–2017) : khrestomatiia / NAPN Ukrainy, DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho ; [uporiad.: Sukhomlynska O. V., Berezivska L. D., Havrylenko T. L. ta in. ; nauk. red.: Sukhomlynska O. V., Berezivska L. D.]. – Vinnytsia : Tvory, 2019. – 525 s. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716658/> ; <http://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=20637> (data zvernennia: 09.07.2022).

2. Antonets, N. B. (2020, Oktober 23). Do pytannia pro zarakhuvannia ditei do pochatkovoï shkoly (1991–2018) [On the issue of enrolling children in primary school (1991–

2018)]. *Pochatkova osvita: istoriia, problemy, perspektyvy* : materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, Nizhyn, 7–8. [in Ukrainian].

3. Antonets, N. B. (2018, May 16). Kolehiumy yak skladnyk systemy zahalnoi serednoi osvity nezaleznoi Ukrainy (1992–2010) [Colleges as a component of the general secondary education system of independent Ukraine (1992–2010)]. *Dyferentsiatsiia u shkilnii osviti: istorychnyi dosvid i suchasni tekhnologii*: zbirnyk materialiv vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Kyiv, Instytut pedahohiky, 10–13. [in Ukrainian].

4. Antonets, N. B. (2015). Serednia zahalnoosvitnia shkola z pohlyblyenym teoretychnym i praktychnym vyvchenniam okremykh predmetiv yak skladova systemy narodnoi osvity v URSR (1966–1980 rr.) [Secondary comprehensive school with in-depth theoretical and practical study of individual subjects as a component of the public education system in the Ukrainian SSR (1966–1980)]. *Anotovani rezultaty naukovo-doslidnoi roboty Instytutu pedahohiky za 2015 rik* (pp. 37–39). Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].

5. Artemova, L. V. (2006). *Istoriia pedahohiky Ukrainy* [History of pedagogy of Ukraine]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].

6. Vashchuk, O. V. (2013). Vyvchennia potreb akademichno obdarovanykh starshoklasnykiv ta umov uspishnoi realizatsii yikh obdarovanosti [Study of the needs of academically gifted high school students and the conditions for the successful realization of their giftedness]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 1, 108–113. [in Ukrainian].

7. Voloshchuk, I. S. (1998). *Naukovo-pedahohichni osnovy formuvannia tvorchoi osobystosti* [Scientific and pedagogical foundations of creative personality formation]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].

8. Haluzynskyi, V. M. & Yevtukh, M. B. (1995). *Pedahohika: teoriia ta istoriia* [Pedagogy: theory and history]. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].

9. Kuriatnyk, L. (2013). Naukovo-pedahohichniyi proekt «Rostok»: formuvannia ta perspektyvy rozvytku [Scientific and pedagogical project "Rostok": formation and development prospects]. *Dydaskal. Uprovadzhennia innovatsii yak chynnyk yednosti pedahohichnoi teorii ta osvitnoi praktyky*, 13, 387–391. <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/handle/123456789/6402>. [in Ukrainian].

10. Luzan, P. H. & Vasiuk, O. V. (2010). *Istoriia pedahohiky ta osvity v Ukraini* [History of pedagogy and education in Ukraine]. Kyiv: DAKKKiM. [in Ukrainian].

11. Muzyka, O. L. (2008). *Prohrama tsinnisnoi pidtrymky rozvytku zdibnosti ta obdarovanosti «Try kroky»* [The program of value support for the development of abilities and giftedness «Three steps»]. Zhytomyr: Vydavnytstvo DZhU im. I. Franka. <https://core.ac.uk/download/pdf/12083069.pdf>. [in Ukrainian].

12. Muranova, N. P. (2005). *Doprosesiina pidhotovka uchniv aviakosmichnoho litseiu v systemi «litsei – VNZ»* [Pre-professional training of aerospace lyceum students in the "lyceum-university" system]: monohrafiia. Kyiv: NAU. [in Ukrainian].

13. Pyrozhenko, L. V. (2015). Fakultatyvy 60–80-kh rokiv XX st. yak skladova dyferentsiatsii shkilnoi osvity [Electives of the 60s–80s of the 20th century as a component of differentiation of school education]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 3, 198–208. [in Ukrainian].

14. Piontkovskyi-Vykhvaten, B. O. (2019). Modernizatsiia zmistu navchannia obdarovanykh uchniv u zahalnoosvitnikh shkolakh Ukrainy (druga polovyna XX stolittia) [Modernization of the content of education of gifted students in secondary schools of Ukraine (second half of the 20th century)] [dysertatsiia kand. ped. nauk, Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka]. [in Ukrainian].

15. *Polozhennia pro serednii zahalnoosvitnii navchalno-vykhovnyi zaklad* [Provisions on secondary comprehensive educational institution] (1993, August 19). Postanova Kabinetu

Ministriv Ukrainy № 660. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-93-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

16. *Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok pryiomu uchniv do zahalnoosvitnikh navchalno-vykhovnykh zakladiv na konkursnii osnovi* [On the approval of the Instruction on the procedure for admission of students to general educational institutions on a competitive basis] (1994, July 20). Nakaz MON Ukrainy № 236. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-94/ed19940720#Text> [in Ukrainian].

17. Panok, V. H. (ed.). (2016). *Psykhologichna sluzhba* [Psychological service]: pidruchnyk, A. H. Obukhivska, V. D. Ostrova et al. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].

18. Pushkarova, T. (2015). The concept of scientific and pedagogical project “ROSTOK”. *ScienceRise*, Vol. 1, 1 (9), 75–78. <https://doi.org/10.15587/2313-8416.2015.41654>.

Volodymyr Onatskyi,

Head teacher for educational work
Children and youth creativity center
Obolonsky district of Kiev, Ukraine
e-mail: ovm.phd@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4751-7029

**TRANSFORMATION OF APPROACHES TO EDUCATION OF GIFTED STUDENTS
IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION OF UKRAINE
(SECOND HALF OF THE XX CENTURY)**

The article presents the historiography of approaches to the education of gifted students in general secondary education institutions of Ukraine in the second half of the 20th century. The specificity of the state's attitude to work with gifted students in schools of the USSR is revealed. The prerequisites for the development of specialized educational institutions for gifted students have been determined. Attention is focused on the work of electives, the emergence of specialized classes and educational institutions of a new type. It was established that students were enrolled in gymnasiums, lyceums and other specialized institutions of general secondary education based on the results of the certificate competition. Only in 1994, the Instruction on the procedure for accepting students on a competitive basis was approved. It is noted that the development of Ukrainian education in the conditions of «perestroika» and the establishment of independence took place against the background of the contradiction between the change of the communist ideology to the humanist one, as well as against the background of the social and financial crisis. It has been proven that during the change of legislation, the importance of finding talents and the need to change approaches to the education of gifted students were noted in all normative legal acts. The contribution of leading research institutions and the psychological service of Ukraine to the development of approaches to diagnosis, adaptation and training of gifted students are analyzed. It is argued that the State National Program «Education» («Ukraine of the 21st century») and other programs that were adopted at the end of the 20th century were mainly declarative in nature and were not implemented. It was concluded that during the 1990s in Ukraine, a network of specialized educational institutions grew rapidly in which, according to the results of competitive tests, the most gifted children studied. Prospects for further research are planned in revealing the peculiarities of work with gifted students in specialized institutions of general secondary education of Ukraine at the beginning of the 20th century.

Keywords: *giftedness, learning, development, educational institution, school, in-depth study, education reform, Ukraine, personality.*